

FREDSDANS: Etter frigjøringen var de russiske krigsfangene flere steder i Åmot og underholdt. Det var stor oppslutning fra åmotingenes side, som dette bildet fra lokalet Sjøvang ved Sjølis og på bildet utfører han sin spesiltet, nemlig linedans.

Linedans for fre

HERADSBYGD/LØSSET:

10. juni 1945 samlet renaingene seg på Kirkeberget til folkelig underholdning. På programmet sto sang og musikk, stepping og ekvilibristisk dans på stram line. Stemningen var strålende og publikum klappet begeistret for artistene – frigitte sovjetiske krigsfanger fra den tyske fangeleiren på Løsset.

Det var underholdningskvelder og stor forbrødring også i Elverum mellom lokalbefolkningen og de frigitte sovjetiske krigsfangene fra fangeleiren i Heradsbygd. Stor stjerne var sangeren Ivan Petrovitsj fra den russiske statsopera.

HA: BJØRN MYRVANG

Disse tyske fangeleirene med sovjetiske krigsfanger på Løsset og i Heradsbygd er nesten ikke kjent blant den yngre befolkning i dag, og etter hvert tynnes det ut i rekene av dem som husker leirene. Men det er skrevet artikler om leirene og fortsatt er det mange i Elverum og Åmot som husker dem. I årboka til Elverum Historielag i 1987 skrev Magne Stener en artikkel om Heradsbygd-leiren, og i 1995-årboka fra Åmot Historielag er det en artikkel om Løsset-leiren.

I forbindelse med 50-års jubile-

et for freden skal det søndag 7. mai både i Heradsbygd og på Løsset avdukes minusteiner på de stedene leirene lå. Så nå blir de i hvert fall ikke glemt.

GODT FORHOLD

Det som preger minnene etter disse fangeleirene er det svært gode forholdet mellom fangene og lokalbefolkningen i ukene etter frigjøringen, til den lange transporten hjem til Sovjet tok til rundt 20. juni. Folk husker at de frigitte krigsfangene var vennlige og oppførte seg skikkelig, og folk i Elverum og Åmot kan være stolte av hvordan de hjalp fangene både før og etter frigjøringen. Husket blir også noen av de ikke alt for strenge tyske fangevokterne. I Heradsbygd hendte det ofte at de tyske vokterne snudde ryggen til når barn fra nabolaget kom med matpakker de «smuglet» inn i leiren, og på Løsset fikk fangene tilmed låne geværer av vokterne for å skyte elg.

Men likevel, det var fangelei-

rer med krigsfanger og særlig i leiren i Heradsbygd var nok forholdene trøstesløse når det gjaldt husrom, mat, klær og sanitære forhold.

LØSSET

Leiren på Løsset ble bygd våren 1943, og de første fangene kom dit 20. juni 1943. Leiren lå litt sør for søndre Løsset på vestsida av Rena-elva. På østsida lå leirens sagbruk. Det var 30 brakker i leiren som hadde 160-170 fanger. I tillegg var det en mindre leir ved sørenden av Storsjøen, så det til sammen ble cirka 200 fanger. Alle var visstnok tatt til fange på Østfronten, og de kom fra mange forskjellige steder i Sovjetsamveldet.

Lokalbefolkningen som besøkte leiren etter frigjøringen bemerket at det var svært enkle forhold der, men alt syntes å være rent og i orden. Og fangene var ikke utsltete. De hadde hugget tømmer og kjørt det med hest fram til leirens sagbruk. Der det ble skåret

plank som videre ble fraktet med lastebiler til jernbanestasjonen på Rena.

HERADSBYGD

Leiren i Heradsbygd ble etablert høsten 1944 like ned mot Glåma på Nedre Skjefstad. Fangene måtte sjølve bygge brakkene av tynne ferdigskaarne finérplater. Leiren besto av åtte runde fangebrakker i to rekker og i mai 1945 huset den cirka 450 fanger. Til Heradsbygd kom fangene fra den store leiren på Haslemoen der det var flere tusen fanger. De siste ble sendt til Heradsbygd så sent som 27. april 1945. I Heradsbygd-leiren var det vesentlig russere, men også andre nasjoner var representert, blant annet polakker.

De elendige brakkene av tynne finérplater hadde jordgulv og det fangene hadde på seg kunne knapt kalles klær. Det vanlige fotteyet var fastsurret sekkeskorte, men ofte gikk fangene barbente. De fikk mat to ganger om dagen, 250 gram brød og 15 gram

nd viser. En av russerne var sirkusartist,

den

margarin klokken seks om morgenen og en liter tynn suppe, oftest kokt bare på kålrabi, klokken sju om kvelden. Hele høsten og vinteren måtte fangene daglig marsjere fram og tilbake nesten ned til Valer-grensa for å hugge ved og tømme eller måke snø på riksvegen. Bygdefolket så ofte fangene bar og støttet utslitte kamerater.

Ved frigjøringen led de fleste av ernæringsjukdommer, 10 ble straks innlagt på sjukehus, og 17 andre svært syke ble lagt inn på en improvisert sjukestue. En av fangene døde på sjukehuset.

FØRSTEKLASSES

Forholdet mellom russerne og lokalbefolkningen i Åmot var første-klases, forteller Håkon Thingstad. Han var motstandsman under krigen og er i dag leder i Åmot Historielag. Thingstad husker godt fangene som var med på transporten av materialer fra sagbruket til jernbanestasjonen på Rena. Det var ikke vanskelig å komme i kontakt med dem og få stukket til dem matpakker. For

to brød fikk Thingstad en to-kubassosnistorie. 2014 fangene hadde laget med fine graveringer og Thingstads navn på.

Mange av fangene var svært dyktige håndverkere, rene kunstnere, og de laget både bruksgjenstander og leker som ble gitt bort eller byttet bort i mat. Det ble nok smuglet hundrevis av brød inn i leiren uten at tyskerne brydde seg særlig om det. Leiren var forresten ikke helt stengt for lokalbefolkningen under krigen. En av vokterne, han het Gustav Hübner, skaffet på egen hånd fem tønner saltet sild fra Bergen og lurte dem inn i leiren som mat til fangene, forteller Håkon Thingstad.

Etter frigjøringen var det mye samkvem med russerne og lokalbefolkningen. Både på Sjølsand, i Osen og på Rena hadde russerne forestillinger med sang og musikk, kosakkdans og linedans. For det viste seg at en av fangene var kaukasisk sirkusartist med linedans som spesialitet. Håkon Thingstad var til stede ved forestillingen på Fjellvang-lokalet på Rena og husker det var stor stemning.

Lokalbefolkningen besøkte også leiren og ble godt mottatt av de frigitte fangene. Motstandsmannen Harald Liberg hadde ansvaret for leiren etter frigjøringen, og russerne valgte egne leirsjefer. 17. mai var det stor festdag i leiren, og Liberg skriver i sin dagsrapport at leiren hadde besøk av Åmot Sangforening. Det var tale av Birger Liberg (bror til Harald) og russeren Jakov Mansjura med flere. Senere kom barna fra Løsset skole, fulgt av lærerinnen fru Diset. Taler, sang og dans fra begge nasjoner. Russerne delte ut selvlagde leker til barna – skriver Harald Liberg.

19. juni var det stor avskjedsfest i leiren og da kom det busser med folk både fra Rena, Deset og Sjølsand. Liberg skriver i sin rapport at det var sang og dans og det ble ingen søvn den natta. Tidlig neste morgen begynte hjemtransporten.

LITEN KONTAKT

Med unntakt av en hilsen på norsk i en kortbølgesending fra Moskva radio har heradsingene ikke hørt et pip fra de russiske fangene etter de forlot Heradsbygd. Det er vanlig oppfatning at krigsfangene fikk en lite hyggelig hjemkomst og at de enten ble skutt eller sendt til fangeleirer i Sibir. For den sovjetiske soldat skulle ikke la seg ta til fange. I sin artikkel skriver Magne Stener at alle fangene ga uttrykk for sterk hjemlengsel, men frykt for hva som ventet dem skal ha lagt en demper på gleden over frihet og hjemreise. Men han mener ikke russerne reiste misnødige hjem.

Hvordan det gikk med Løssetfangene er heller ikke godt å vite, men i sin rapport fra 20. juni skriver Harald Liberg at «russerne er elleville av glede over å forlate denne leiren, hvor de i to-tre år har vært fanger under harde og elendige forhold. De synger og jubler».

Og på begynnelsen av 50-tallet var en av de russiske fangene fra Løsset-leiren på besøk i Åmot. Det var Nikolai Poljakov, løytant i det russiske flyvåpen og en av Løsset-fangenes ledere. Åmots tidligere ordfører Kåre Halvorsen er en av Poljakovs mange venner i Åmot, og traff ham igjen under et besøk i Moskva i 1972.

OPERASANGER

Forholdet mellom lokalbefolkningen og russerne var det aller beste også i Heradsbygda. Fangene fikk stukket til seg mat av he-

radsingene det drøye halvåret leiren eksisterte og noen overlevde kanskje på grunn av det. Etter frigjøringen var russerne rundt om i grenda og fikk mat og deltok i våronna og annet arbeid. De fikk også ta hånd om leirens kleslager og matlager, og spiste opp på to uker det som var beregnet for 60 dager. Folk som besøkte leiren etter frigjøringen ble sjakkerte. Boforhold og det sanntære var rystende dårlig.

Også i Heradsbygd arrangerte russerne flere underholdningskvelder. Det ble vist tryllekunst, spilt, sunget og danset kosakkdans. En av russerne var sangeren Ivan Petrovitsj fra den russiske statsopera og han huskes ennå i Elverum. Han lærte seg «Solveigs sang» i løpet av fredsdagene.

Mange heradsinger fikk gode venner blant russerne, og det er fortalte om rørende avskjeder. På en stor avskjedsfest som hjemmestyrene i Elverum arrangerte for de russiske offiserne på Glomdalsmuseet 18. juni, dagen før den lange hjemreisen begynte, rådet det en ypperlig stenuung. Major Kostin takket for all venlighet og Ivan Petrovitsj underholdt med sang.

Åge Mørkhagen som bor i Hageroa på vestsiden av Glåna var ungdom fredsvåren 1945 og husker godt fangeleiren og fredsdagene. I løpet av få dager etter frigjøringen hadde russerne bygd et dansegulv ved leiren og der var det musikk og dans. Bygdefolket møtte opp nesten hver kveld og svingte seg i dansen. Russerne sang og steppet og de spilte så lenge det var folk på gulvet, husker Mørkhagen. Han husker også at russerne fikk fatt i et bilde av Stalin som de hengt opp ved dansegulvet.

Også mange av russerne i Heradsbygd-leiren var dyktige håndverkere, og fortsatt finnes det tobakkesesker, leker og andre småting etter russerne rundt om i bygda. En av dem var lege og han fikk medisinsk utstyr for å behandle syke kamerater. Han ble assistert av medisinerstudenten Vladimir Sakharov fra Smolensk som ble en kjent mann i Leiret der han var daglig for å hente medisiner på apoteket.

Før russerne forlot Heradsbygd støpte de et minnesmerke med hammer og sigd ved leiren. Det ble imidlertid ødelagt etter kort tid, men plata med ingravert tekst på russisk ble funnet igjen ved elvekanen.

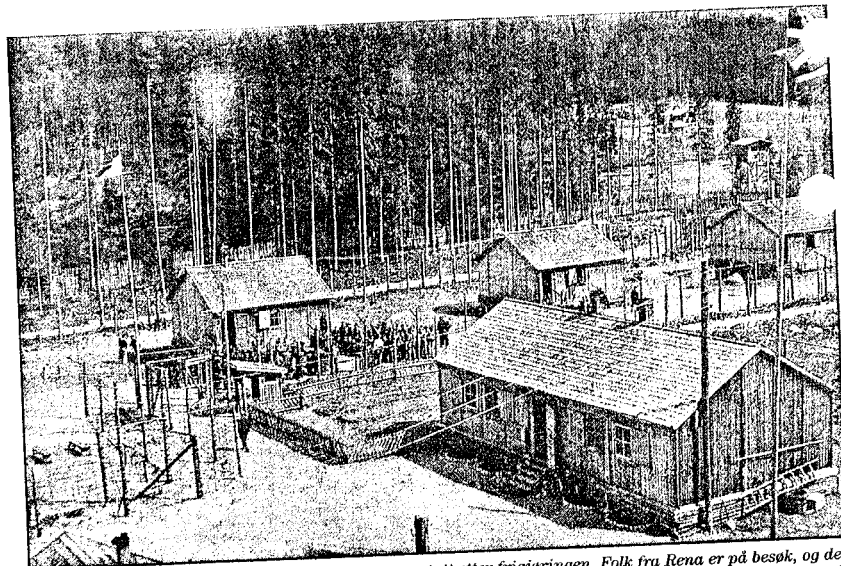
MUSIKK: Russiske krigsfanger i Heradsbygd spiller opp etter frigjøringen. Bildet er tatt av Bjørn Danielsen.

OPERASANGER: Nummer to fra venstre er operasangeren Ivan Petrovitsj som underholdt med sang flere steder i Heradsbygd. Mannen lengst til venstre er en tysk vaktssoldat, det samme er mannen lengst til høyre. De tyske vaktssoldatene ble i leiren en tid etter frigjøringen, og bildet viser det gemyttlige forholdet det etter hvert ble mellom tyskerne og russerne utover våren. Nummer to fra høyre er visstnok en polakk. Bildet er tatt av Bjørn Danielsen.

HERADSBYGD-LEIREN: Brakkene i Heradsbygd-leiren var bygd av cikke finér-plater, og var nok atskillett dårtigere enn Løsset-brakkene. Bildet er tatt av Willy Sørtie like etter frigjøringen.

LØSSET-LEIREN: Dette bildet fra Løsset-leiren er tatt etter frigjøringen. Folk fra Rena er på besøk, og det norske og sovjetiske flagget vajer over leiren. Bildet er tatt av Henry Hermansden, som var kommet hjem til Rena fra tysk konsentrasjonsleir.